

До аналізу історичної пам'яті дотична стаття Р. Любавського «Мурали Харкова: простір, пам'ять, політика» (2021), яка пропонує глибокий аналіз муралів Харкова як важливого елементу міського ландшафту та інструменту формування ідентичності [4]. Автор описує, як мурали відображають різні етапи історії Харкова, від радянського періоду до сьогодення. Він аналізує, як змінювалися тематика та стилістика муралів у відповідь на соціальні та політичні трансформації.

Попри наявність окремих досліджень з історії розвитку муралізму, історичної пам'яті в муралах окремих країн Європи, немає комплексного дослідження з цієї теми, яке б систематизувало кількість, зміст, мету наявних муралів. Трактатування відмінностей між муралами та графіті має дискусійний характер та потребує вироблення консенсусу. За результатами аналізу згаданих публікацій можна дійти висновку, що інтерес до муралів як об'єкта наукового дослідження постійно зростає.

Джерела та література

1. Бітаєва Г. Мистецтво муралу як динамічне художнє явище сучасного українського соціуму. *Художня культура. Актуальні проблеми*. 2022. № 18(1). С. 79–86.
2. Гаврилюк Б. Український мурал-арт у контексті світового мистецтва. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2018. Вип. 37. С. 241–254.
3. Єфімова А. Public Art як феномен сучасного мистецтва: український досвід. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. Львів, 2012. Вип. 22. С. 100–112.
4. Любавський Р. Мурали Харкова: простір, пам'ять, політика. *City: History, Culture, Society*. National Academy of Sciences of Ukraine (Institute for Problems of Cryobiology and Cryomedicine), 2021. Вип. 12(1). С. 24–40.
5. Шактер Р. Світовий атлас вуличного мистецтва і графіті. Київ: Magenta Art Books, 2018. 408 с.
6. Шеменьова Ю. В. Мурали України у світовому стріт-арті: формотворення, пластичне моделювання, художньо-образні особливості: дис. ... д-ра філос.: 023. Київ, 2021. 437 с.
7. Shemenova Y. The theme of Judaica in mural art of Poland (on the example of the murals of the cities of Krakow and Lodz). *Paradigm of knowledge*. Frankfurt, 2021. Vol. 3(47). P. 25–47.

Горленко Олександр

Запорізький національний університет

ПИТАННЯ МЕНТАЛЬНОГО ОБРАЗУ ДОНБАСУ В НОВІТНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Ключові слова: Донбас, ментальність, історіографія.

Keywords: Donbas, mentality, historiography.

Регіональна специфіка Донбасу стала «притчею во язицех» численних політехнологів і всіляких експертів – фахівців із «донбаської народності» чи «донбаського менталітету». Сучасна українська історіографія впевнено відкидає ці маніпуляції та констатує, що «проросійськість» Донбасу – це один із патентованих міфів самоідентифікації. Але, як казав нардеп України Геннадій Москаль у своєму інтерв'ю, «Є певні особливості донбаського менталітету, і у нього треба “вписуватися”» [9].

Легке поширення маніпуляцій навколо специфіки Донбасу має глибоке когнітивне коріння. На думку професорки Лариси Якубової, вітчизняна історична наука десятиріччями перебувала в системній ментальній, ідеологічній та методологічній кризі [12, с. 1–5]. За відсутності єдиної світоглядної картини примітивні штампи та міфи міцно закріпились за Донеччиною та Луганщиною, ставши їх «візитівкою».

Зразок наукового підходу подав американський історик Гіроакі Куромія, який почав писати про ментальні глибини Донбасу «ще до того, як це стало мейнстримом». Для Куромії Донбас – це «окрема спільнота, така сама, як нація, місто чи село. Це простір, прикордоння, де внутрішнє прагнення свободи, дика експлуатація і щоденне насильство змагалися між собою за владу» [2, с. 22].

Продовжуючи перебіг думок Куромії, можемо додати, що це все варилося у котлі напіввоєнізованого стилю управління господарськими процесами, що має свою історичну тяглість. Звідси і притаманний населенню регіону патерналізм, потреба у «сильному хазяїні». Звідси й інфантильність, але водночас впевненість у власній винятковості [2, с. 61–104].

Повчальні методологічні зауваження щодо дослідження ментальної специфіки Донбасу належать польській історикині Марті Студенній-Скрукві, яка поєднала здобутки західної та української історіографії за останні десятиріччя. Маючи досвід у дослідженні ментальної специфіки шахтарської Сілезії, історикиня зробила перспективну розвідку у незбагненний світ українського Донбасу: гетерогенність регіону пояснюється не вродженою властивістю, а результатом багатовікової діяльності на його теренах «українсько-російської домінуючої коаліції» [7, с. 17–18, 155]. Ця коаліція у вирі модернізаційних процесів кардинально викривила структуру власної ідентичності і була змушена навчитись швидко підлаштовуватись під кон'юнктуру. Відсутність стійкої ідентичності призводить до стану «ментальної порожнечі» [7, с. 162–213, 314].

Ці теоретичні надбання були взяті на озброєння професором Іллею Кононовим з Луганщини, який одним з перших почав проводити масштабні регіональні розвідки, насамперед по магістралі «Донбас–Галичина». Базуючись на матеріалах соціальних опитувань та статистики, науковець констатував факт культурної окремішності Донбасу та екзистенційну значущість економічного фактора для населення регіону, який, хоча і мислить унітарно щодо цілісності України, але водночас є неоднорідним сам по собі, маючи унікальний ментальний ландшафт [6].

Синтез історіографії і соціології демонструє Ярослав Грицак, зокрема у фундаментальній компаративній розвідці щодо Львова та Донецька [5]. На думку історика, суспільні ідентичності на Донбасі можуть бути важливішими, аніж національна ідентичність, що є нормою для Нового Часу [4, с. 11–33]. Ярослав Грицак констатує парадокс: для боротьби з регіональними міфами та штампами недоречно порівнювати регіони, оскільки саме такі порівняння врешті-решт цей антагонізм і формують [5, с. 59], а суперечка про домінуючі ідентичності регіонів не має сенсу, їх у сучасній Україні далеко не дві [3].

Тематика етнонаціональної історії Донбасу крізь призму теорії порубіжжя, теорії конфліктів та концептів регіоналізму активно розробляється співробітниками Інституту історії України НАН України.

На думку Ярослави Верменич, Донбас є «напівпериферійним» економічним та соціальним експериментом Москви [1, с. 8], стиковим пограниччям, де система міжлюдських відносин сформувала категорію «пограничних людей» [1, с. 18–69]. Для них відсутність чіткого демаркаційного кордону стала засадничим фактором формування власної «квазісвідомості», для якої внутрішня дихотомія є невід’ємним складником, що вирізняє регіональну спільноту Донбасу як, з одного боку, підвищено вразливу до визнання чи невизнання власних заслуг, а з іншого, – з відчуттям недостатньої захищеності від «примх долі» [1, с. 10]. На думку історикині, така «квазісвідомість» має схильність до саморуйнації, що і було використано росією в межах реалізації неоімперського проекту «русский мир» [1, с. 14–60].

Схожі думки репрезентує у своїх працях Лариса Якубова: «Донбас – це відкрита демографічна система, нестабільна у своїх етнонаціональних та соціокультурних характеристиках, чия ментальна криза зумовлена міцно вкоріненою радянською спадщиною, що являє собою прямий фактор контрверсійності регіону українського державного проекту та вагомою передумовою конфлікту 2014 року» [10, с. 9–12; 12, с. 201]. Саме ці «вади» регіону використала росія, трансформувавши ідеологему «пролетарського інтернаціоналізму» в ідею «русского мира» [11, с. 102].

Донецька історикиня Надія Темірова, проаналізувавши монументально-меморіальний простір Донецька, теж вказує на домінування радянської спадщини, яка формує специфіку донецького регіоналізму [8, с. 191].

Проаналізувавши наявні візії в українській історіографії, можемо зазначити, що всі вони мають спільну рису: їх автори сприймають донбаський регіон як виразно колоритний, своєрідний, і який водночас не є ані «антиукраїнським», ані антагоністичним для інших частин країни. Наше завдання – науковими методами реконструювати світ людей, щоб допомогти їм не тільки побачити, а й почути одне одного.

Джерела та література

1. Верменич Я. В. Донбас як порубіжний регіон: територіальний вимір. Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. 69 с.
2. Гіроакі К. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-і роки. Київ: Основи, 2002. 510 с.
3. Грицак Я. Двадцять дві України. *Krytyka*. URL: <https://m.krytyka.com/ua/articles/dvadtsyat-dvi-ukrayiny>
4. Грицак Я. Дилеми українського націотворення, або ще раз про старе вино у нових міхах. *Український гуманітарний огляд*. 2000. № 4. С. 11–34. URL: <https://chtivo.org.ua/literature/istorichna/16305-dilemi-ukrayinskogo-naciotvorennja-abo-shhe-raz-pro-stare-vino-u-novih-mihah.html>
5. Грицак Я. Історія двох міст: Львів і Донецьк у порівняльній перспективі. *Україна модерна*. 2007. Т. 11, № 1. С. 27–60. URL: <https://utppublishing.com/doi/abs/10.3138/ukrainamoderna.11.027>
6. Кононов І. Ф. Етнос. Цінності. Комунікація: Донбас в етнокультурних координатах України. Луганськ, 1999. 312 с. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/346>
7. Студенна-Скруква М. Український Донбас: Обличчя регіональної ідентичності. Київ: Лабораторія законодавчих ініціатив, 2014. 410 с.
8. Темірова Н. Р. Про що промовляють монументи Донецька? *Форум краєзнавців Донецчини. Доповіді учасників*. Вінниця; Слов’янськ: ДонНУ імені Василя Стуса. 2020. С. 188–192.

9. Швець Є. Геннадій Москаль: Росія визнає ЛНР і ДНР. Але не в цих «кордонах». *LB.ua*. 28.04.2015. URL: https://lb.ua/news/2015/04/28/303132_gennadiy_moskal_rosiya_viznaie_lnr.html
10. Якубова Л. Д. Донбас і Крим: місце в модерному національному проєкті. Київ: Інститут історії України НАНУ, 2016. 66 с.
11. Якубова Л. Д. Етнонаціональна історія Донбасу: тенденції, суперечності, перспективи в світлі сучасного етапу українського націотворення. Київ: Інститут історії України НАНУ, 2014. 109 с.
12. Якубова Л. Д. Русский мир на Донбасі та в Криму: історичні витоки, політична технологія, інструмент агресії. Київ: Інститут історії України НАНУ, 2018. 227 с.